

СРБИЈА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ 1914–1918. ГОДИНЕ

(радни материјал за основне школе)

Први светски рат или Велики рат је назив за први и највећи глобални војни сукоб два савеза држава у дотадашњој историји човечанства. Рат се водио између држава чланица савеза Антанте (Велика Британија, Француска и Русија) и њихових савезника (Италија, САД, Јапан, Србија, Црна Гора, Румунија, Грчка и др.), с једне, и чланица Централних сила (Немачка и Аустро-Угарска) и њихових савезника (Османско Царство, Бугарска), с друге стране. Трајао је од 28. јула 1914. до 11. новембра 1918. године. Рат се водио на територији 14 држава у Европи, Азији и Африци, на морима и океанима. Процењује се да је у рату учествовало око 70 милиона мобилисаних људи, од којих је око 10 милиона погинуло, а око 21 мил. било рањено.

ПРВИ СВЕТСКИ РАТ

ТРАЈАЊЕ	28.07.1914–11.11.1918.
Број мобилисаних	Око 70 милиона
Број погинулих војника	Око 10 милиона

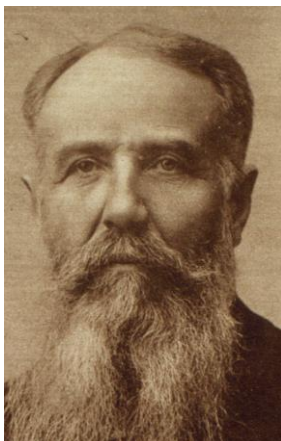
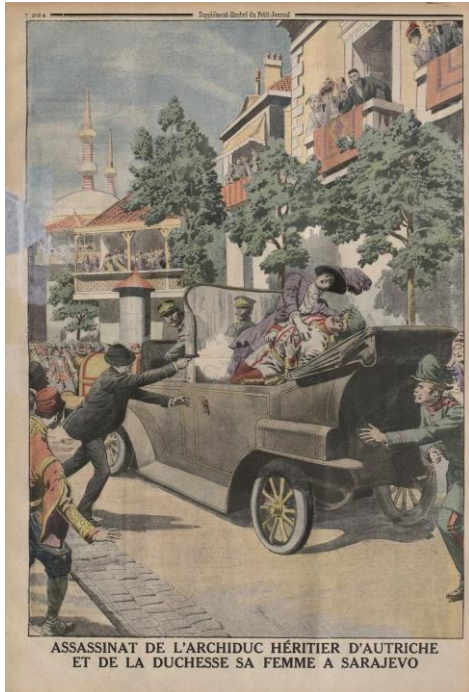

На разгледници је шест портрета владара држава савезница у Првом светском рату. С лева на десно: српски краљ Петар I, британски краљ Џорџ V, француски председник Р. Поенкаре, руски цар Николај II, белгијски краљ Алберт I и црногорски краљ Никола I.

1914	Ко је објавио рат	Коме је објављен рат
28. јула	 Аустро-Угарска	 Србији
1. августа	 Немачка	 Русији
3. август	 Немачка	 Француској
4. августа	 Немачка	 Белгији
	 Велика Британија	 Немачкој
5. августа	 Црна Гора	 Аустро-Угарској
6. августа	 Аустро-Угарска	 Русији
	 Србија	 Немачкој
9. августа	 Црна Гора	 Немачкој
11. августа	 Француска	 Аустро-Угарској
12. августа	 Британска империја	 Аустро-Угарској

2014-2018.	КЉУЧНИ ДОГАЂАЈИ У СРБИЈИ
јун	Атентат у Сарајеву на престолонаследника Франца Фердинада
јул	Аустро-Угарска објављује рат Србији.
август	Церска битка - Србија побеђује Аустро-Угарску војску у бици на Церу. За победу генерал Степан Степановић унапређен у чин војводе.
септембар	Битка на Мачковом камену. После обостраних јуриша српске трупе заузеле су тај важан положај. У борбама више од 5.700 српских војника и официра је погинуло или рањено.
децембар	Колубарска битка - велика контраофанзива српске војске и велика победа. Аустроугарска војска је 15. децембра протерана из Србије. За победу генерал Мишић унапређен у чин војводе.
1915.	
октобар	Велика офанзива Немачке, Аустро-Угарске и Бугарске против Србије
новембар-децембар	Повлачење српске војске и избеглица преко Албаније на обале Јадранског мора. Почетак пребацивања српских војника и цивила из албанских лука на Крф, Бизерту, Корзику.
1916	
март-април	Опорављена српска војска се са Крфа пребацује на Солунски фронт
септембар	Српска победа на Кајмакчалану
1917.	
фебруар-март	Топлички устанак
април	Суђење групи српских официра на челу са Драгутином Димитријевићем Аписом (Солунски процес), оптуженим за припрему атентата на регента Александра.

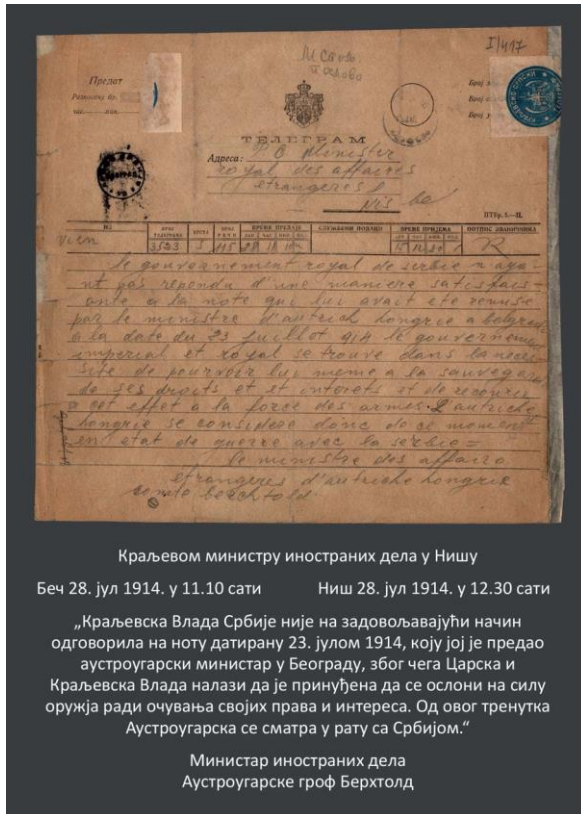
1918.	
септембар	Пробој Солунског фронта
новембар	Ослобођен Београд
децембар	Проглашење Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца

*Никола Пашић,
председник владе
и министар
иностраних дела*

Аустроугарска монархија је Краљевини Србији објавила рат 28. јула 1914. Формални повод за рат био је атентат у Сарајеву 28. јуна 1914, у коме је убијен аустроугарски престолонаследник Франц Фердинанд и његова супруга. Користећи тај повод, Аустро-Угарска је 23. јула 1914. Србији послала ултиматум у коме се Србија оптуживала за атентат и у 10 тачака захтевало распуштање „Народне одбране“, хапшење одређених војних и цивилних лица, спречавање анти аустријске пропаганде као и захтев да истрагу о Сарајевском атентату у Србији воде аустоугарски истражни органи. Српска влада је прихватила све услове сем последњег да истрагу у Србији воде аустроугарски истражни органи.

Сматрајући незадовољавајућим одговор српске владе Аустро-Угарска је 28. јула 1914. објавила рат Србији.

Русија је ставила до знања да „неће напустити Србију“ и мобилисала је војску у пограничним окрузима. На то је Немачка 1. августа објавила рат Русији, а два дана касније и Француској. То је активирало систем савеза и за неколико дана читава Европа се нашла у рату. Србија је прихватила наметнути рат. Наређена је евакуација Београда, који се тада налазио на самој граници и био у домету непријатељске артиљерије. Проглашена је општа мобилизација, а седиште владе и других државних институција пренето је у Ниш.

Телеграм којим је Аустро-Угарска објавила рат Србији

Регент Александар Карађорђевић, Врховни командант српске војске

Врховни командант српске војске био је регент Александар Карађорђевић, а начелник генералштаба, војвода Радомир Путник. Српска војска је на почетку рата била распоређена у три армије, трупе одбране Београда и Ужичку војску. Мобилисано је око 450.000 војника и 500 топова. Црна Гора, која је стала уз Србију, мобилисала је 35.000 људи и 65 топова.

Српска војска 1914.

*Генерал
Степан Степановић,
после Церске битке
унапређен у чин
војводе*

Српска Врховна команда је главни непријатељски удар очекивала са севера, преко Саве и Дунава, па је тако распоредила своје снаге. Међутим, командант аустроугарске балканске војске Оскар Поћорек је одлучио да главни напад изведе са запада, преко Дрине. Продирући преко Дрине, аустроугарска војска је свој главни удар усмерила према Ваљево. Продор бројнијег непријатеља је у жестоким борбама успорила III српска армија, а за то време је II армија, под командом Степе Степановића, распоређена у близини Аранђеловца, извршила убрзани марш на Дрину.

До одлучујуће битке дошло је на планини Церу (**Битка на Церу**) у северозападној Србији. Српска војска је у вишедневним тешким борбама у покрету однела победу, а потом протерала непријатељску војску преко Дрине и Саве. Непријатељу су нанети велики губици, али и српска војска је изгубила скоро 20.000 војника.

Заробљени аустроугарски војници после Церске битке

Током августа 1914. аустроугарска војска је у Мачви и Јадру починила злочине над српским цивилним становништвом. Стрељано је или обешено око 4.000 стараца, жена, деце и ратних заробљеника. Били су то први ратни злочини у Европи у 20. веку.

Како би за себе везала што више аустроугарских војника, српска војска је, на захтев савезника, септембра 1914. године кренула у офанзиву. Уз велике губитке у бици на Легету код Сремске Митровице, када је за један дан страдао скоро читав пук Тимочке дивизије, српска војска је заузела део Срема са Земуном. Убрзо потом, црногорска и српска војска су продрле у Херцеговину и источну Босну и стигле близу Сарајева. Међутим, повукле су се већ после неколико недеља јер је почела нова аустроугарска офанзива на Дрини.

Аустроугарски логор код Крупња, Србија, 1914.

*Генерал Живојин
Мишић, за победу у
Колубарској бици
унапређен у чин
војводе*

Аустроугарска балканска армија, попуњена новим људством и ратном техником, у другој половини септембра 1914. поново је упала у Србију преко Дрине, из правца Босне. Почеле су тешке рововске борбе, уз непрестане јурише једне и друге војске. Најжешће борбе вођене су на Гучеву и Мачковом камену. После вишенедељних крвавих борби, бројнији непријатељ почео је да потискује српску војску, којој је понестало муниције, посебно артиљеријске. Крајем новембра 1914, у непријатељским рукама били су Ваљево и Ужице, а почетком децембра аустроугарска војска је ушла и у Београд.

У тим тренуцима, команду над Првом српском армијом преузео је генерал Живојин Мишић. Он је у први мах непријатељу препустио мањи део територије, повукавши своје јединице на нове положаје. За то време прегруписао је и одморио своју армију. Из Грчке је стигла и дугоочекивана топовска муниција. Почетком децембра почела је офанзива српске војске на реци Колубари

(Колубарска битка). За две недеље српска војска је непријатељу нанела тежак пораз и у потпуности ослободила своју територију, престоницу Београд, заробивши више десетина хиљада непријатељских војника.

Почетком децембра 1914. године, реконструисана је дотадашња радикалска влада Николе Пашића. Он је и даље био председник владе, али су у њу ушли и представници других странака. Влада је 7. децембра 1914. донела Нишку декларацију, којом су дефинисани ратни циљеви Србије. Прокламована је борба не само за одбрану Србије и њене слободе, већ и за ослобођење свих Срба, Хрвата и Словенаца и њихово уједињење.

Црногорска народна скупштина је 1. августа 1914. одлучила да се Аустро-Угарској објави рат. Он је званично објављен 6. августа, а Немачкој 11. августа. Крајем августа 1914. постигнут је политички договор Србије и Црне Горе да се формира штаб врховне команде црногорске војске, на челу са генералом из Србије Божићем Јанковићем. Усвојен је план заједничких дејстава српске и црногорске војске, који је сачинио војвода Радомир Путник. Током јесени 1914, садејством ових двеју војски постигнути су значајни војни успеси.

Крајем 1914. и почетком 1915. Србију је захватила епидемија пегавог тифуса. Процењује се да је од ове опаке болести у Србији оболело око 400.000 људи, а да је трећина њих умрла. Најтеже је била погођена западна Србија. Радећи на њеном сузбијању, оболела је и умрла готово трећина српских лекара. Апел српске владе за помоћ у санитарском материјалу и медицинском особљу наишао је на одзив савезничких земаља, тако да су у Србију биле послате бројне медицинске мисије. Епидемија је заустављена тек у касно пролеће 1915.

Октобра 1915. године вишеструко надмоћне аустроугарске, немачке и бугарске снаге (око 800.000 војника), под командом немачког фелдмаршала Аугуста фон Макензена, напале су Србију с три стране и принудиле њену војску, (око 300.000 војника) на повлачење према јадранском приморју на линији Драч-Скадар. Крајем 1915. из Србије су се повукли војска, државни апарат и велики број цивила. Правац повлачења водио их је преко албанских и црногорских планина, у којима су десетине хиљада њих нашле смрт. Србија је била окупирана а њено становништво подвргнуто репресији и економском искоришћавању.

Повлачење српске војске 1915. године

Српска војска је уз помоћ савезника почетком 1916. пребачена на грчко острво Крф, где се опорављала. Од исцрпљености и болести умрло је око 5.000 војника. Мало острво Видо у близини Крфа било је претворено у болницу. Због каменитог терена сахрањивање није било могуће, па је већина њих спуштена у море – „Плаву гробницу“.

У тешким тренуцима српског повлачења, црногорска војска остала је усамљена на фронту према аустроугарској армији. На Божић 1916. у Мојковачкој бици, црногорска војска под командом сердара Јанка Вукотића привремено је зауставила напредовање вишеструко бројнијих аустроугарских трупа. Продор с друге стране, из правца Боке которске, Црногорци нису могли зауставити и аустроугарска војска је заузела престоницу Цетиње, па је 16. јануара влада Црне Горе прихватила капитулацију. Краљ Никола Петровић је потом у тајности напустио земљу.

Србија није капитулирала. У избеглиштву су били краљ Петар, регент Александар, влада, Народна скупштина и војска. Највећи део њих налазио се на Крфу, али српских избеглица било је и у Француској и Тунису.

Српска војска је наоружана новим, француским оружјем. Обновљена је њена стара организација у три армије. На чело генералштаба, уместо болесног војводе Путника, постављен је Петар Бојовић. Око 150.000 српских војника припремало се за повратак у борбу. Седиште српске владе било је на Крфу, где је у лето 1916. рад обновила и Народна скупштина (будући да се с војском повукло $\frac{3}{4}$ народних посланика). Убрзо су с радом почеле и друге државне институције. Влада је успела да обезбеди школовање за око 4.000 избеглих српских ђака и студената, углавном у Француској.

Крајем пролећа 1916. српска војска пребачена је на Солунски фронт, на коме се борила с Британцима и Французима. У јесен 1916, после жестоких борби и уз велике губитке, заузела је планински врх Кајмакчалан, а потом и Битољ, који се налазио на територији Краљевине Србије. Фронт се потом усталио и није се померао наредне две године.

Окупација Србије трајала је скоро 3 године – од краја 1915. до октобра 1918. Земља је била подељена у две окупационе зоне – источну, коју су контролисали Бугари, и западну, којом је управљала Аустро-Угарска. Била су забрањена сва српска национална обележја и употреба ћирилице. Немачка војска је контролисала стратешки значајне саобраћајнице у моравско-вардарској долини. У току 1917. у Аустро-угарској

и Немачкој било је преко 200.000 заробљеника и интернираца, а у бугарском логорима око 135.000 заробљених српских војника и цивила.

Посебно тешка ситуација била је у бугарској окупационој зони, где је поред економске експлоатације спровођена и отворена бугаризација српског становништва. Када су бугарске власти најавиле мобилизацију српског мушког становништва од 18 до 40 година у бугарску војску, незадовољство је кулминирало. Фебруара 1917. избио је оружани устанак против бугарских власти (**Топлички устанак**). Устанак је захватио територије Топлице и Јабланице, јужно Поморавље, копаонички и крушевачки крај и делове источне Србије. Становништво које је бежало од бугарске мобилизације склањало се у шуме, где је ступало у четничке (комитске) одреде. Убрзо је број устаника нарастао на око 10.000. На челу устанка били су Коста Војиновић и Коста Миловановић Пећанац. Ослобођени су Куршумлија, Лебане, Прокупље и Блаце. Међутим, слабо наоружани и малобројни устаници нису били способни за дужу борбу. У гушењу устанка учествовало је око 30.000 бугарских, немачких и аустроугарских војника. Устанак је сломљен до краја марта 1917. Казнене експедиције су убиле око 20.000 српских цивила.

Половином септембра 1918. силе Антанте су на Солунском фронту покренуле опсежну офанзиву. Српске јединице су 25. септембра ослободиле Скопље и Штип и прешле Вардар. То је навело Бугарску да капитулира већ 29. септембра, плашећи се уласка српске војске на своју територију. Одлучна победа над немачким јединицама однета је 12. октобра код Ниша. До 1. новембра ослобођена је цела Србија, а потом је настављено гоњење непријатеља преко Саве, Дрине и Дунава. На Солунском фронту у саставу српске војске бориле су се и две добровољачке дивизије састављене од војника из аустроугарске војске која се борила на источном фронту као и добровољци српског и јужнословенског порекла који су стигли из Америке.

Аустро-Угарска је капитулирала 3. новембра 1918. Капитулацијом Немачке 11. новембра 1918. Први светски рат је завршен. Србија је била међу земљама победницама. Признавањем пораза и потписивањем мира од стране Немачке завршен је Први светски рат. На мировној конференцији у Версају закључени су уговори са пораженим земљама, Немачка је означена за главног кривца за изазивање рата, признате су нове државе, исцртане нове границе и основано Друштво народа (Версајски систем). Први светски рат срушио је четири велика царства – Немачко, Аустроугарско, Руско и Турско. Све ове државе постале су републике.

Постоје различити подаци о укупним људским губицима Србије у Првом светском рату. Непосредно после рата сматрано је да су губици Србије износили око милион људи и то око 370.000 војних и око 630.000 цивилних жртава. Према процени делегације Краљевине СХС на мировној конференцији у Версају, ратна штета Србије износила је од 7 до 10 милијарди златних франака (по ценама из 1914), а то је била половина њене тадашње укупне националне имовине.

Победе српске војске убрзале су остварење ратних циљева Србије дефинисаних Нишком (1914) и Крфском (1917) декларацијом. Као резултат тога, 1. децембра 1918. године проглашено је стварање Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, прве јужнословенске државе.

Европа после Првог светског рата